

Latvijas Zinātņu akadēmijas Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas
ekspertu konsīlija
**„Eiropas Savienības sociālais modelis un sociālo tiesību pīlārs –
ienākumu aspekts”**

SLĒDZIENS

Konsīlijs norisinājās Latvijas Zinātņu akadēmijā (LZA) 2017. gada **11. janvārī**.

Konsīlijā bija aicināti piedalīties Eiropas Parlamenta (EP) deputāti no Latvijas, Eiropas Komisijas (EK) pārstāvniecības Latvijā, Latvijas Saeimas komisiju, Labklājības ministrijas, Ekonomikas ministrijas, Finanšu ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas, Kultūras ministrijas, Zemkopības ministrijas, Valsts Kancelejas, Latvijas Pašvaldību savienības, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības, Latvijas Darba devēju konfederācijas, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras pārstāvji un neatkarīgi eksperti.

No valsts un pašvaldību institūciju puses konsīlijā piedalījās Eiropas Komisijas (EK) pārstāvniecības Latvijā ekonomikas padomnieks **Mārtiņš Zemītis**, Latvijas Pašvaldību savienības (LPS) vecākais padomnieks **Māris Pūķis**, Finanšu ministrijas (FM) Fiskālās politikas departamenta direktors **Nils Sakss**, Labklājības ministrijas (LM) valsts sekretārs **Ingus Alliks**, LM Darba tirgus politikas departamenta direktora vietniece **Ilze Zvīdriņa**, LM Sociālās apdrošināšanas departamenta vecākā eksperte **Daina Fromholde**, LM Starptautiskās sadarbības un ES politikas departamenta direktores vietniece **Ina Elksne** un vecākais eksperts **Nauris Kozuliņš**.

Diskusijā piedalījās eksperti: biedrības „Eiropas Kustība Latvijā” (EKL) prezidents **Andris Gobiņš**, Latvijas Universitātes (LU) Sociālo zinātņu fakultātes (SZF) profesore **Aija Zobena**, LU SZF Politikas zinātnes nodaļas vadītāja, asociēta profesore **Iveta Reinholde**, LU SZF Sociālā darba studiju programmas direktore **Līga Rasnača**, LU SZF Sociālo un politisko pētījumu institūta zinātniskā asistente **Marta Tripāne**, neatkarīga konsultante, *blogere* **Ruta Zilvere**, Latvijas Jauno zinātnieku apvienības (LJZA) pārstāvis, SIA “EDO Consult” finanšu analītiķis **Alberts Auziņš**.

Konsīliju vadīja akadēmiķe **Raita Karnīte**.

Konsīlija mērķis bija, izmantojot ekspertu pieredzi un veiktajos teorētiskajos pētījumos iegūtās zināšanas un atziņas:

- 1) **informēt** Latvijas iedzīvotājus par ES sociālās politikas jaunajiem virzieniem;
- 2) **saprast**, ko Latvijas iedzīvotājiem nozīmē Eiropas sociālā modeļa un Eiropas sociālo tiesību pīlāra koncepciju īstenošana.

Analizējamie jautājumi:

- 1) Eiropas sociālais modelis un Eiropas sociālo tiesību pīlārs – kopējais un atšķirīgais;
- 2) Eiropas sociālā modeļa un Eiropas sociālo tiesību koncepcijas īstenošanas avoti (algots darbs, uzņēmējdarbība, valsts budžets);
- 3) iedzīvotāju ienākumu aspekts (ienākumu atšķirības, algu un produktivitātes saistība, algu paaugstināšanas mehānismi (normatīvais regulējums, vienošanās)).

Preambula

Par nodomu veidot Eiropas sociālo tiesību pīlāru EK prezidents Žans Klods Junkers paziņoja 2015. gadā. Sociālo tiesību pīlārs bija iecere, kas „ņemtu vērā darba pasaules mainīgo realitāti un varētu kalpot kā kompass atjaunotajai konverģencei eiro zonā.” EK prezidents ieteica sākt šo iniciatīvu eirozonā, taču ļaujot pievienoties jebkurai ES dalībvalstij, kas to vēlētos. 2016. gada 8. martā EK atklāja pirmos norādījumus par Eiropas sociālo tiesību pīlāru. Paredzēts, ka tas noteiks vairākus ES eiro zonas dalībvalstīm kopējus būtiskus principus, ievērojot dalībvalstu vajadzības un problēmas nodarbinātības un sociālās politikas jomās.

2016. gadā EK uzsāka pārrunas ar ES institūcijām, sociālajiem partneriem, pilsonisko sabiedrību un iedzīvotājiem par Eiropas sociālā pīlāra saturu un lomu, lai tuvinātos dziļākai un taisnīgākai ekonomiskai un monetārai savienībai. Pārrunu rezultāti tiks izmantoti galīgā dokumenta „Eiropas Sociālo tiesību pīlārs” sagatavošanai 2017. gadā.

Konsultācijas par Eiropas sociālo tiesību pīlāru ir dalītas trīs sadaļās:

- vienlīdzīgas iespējas un pieeja darba tirgum – iemaņu attīstība, mūžizglītība un aktīvie nodarbinātības pasākumi;
- taisnīgi darba apstākļi – iedibināt adekvātu un uzticamu tiesību un pienākumu sadalījumu starp darbiniekiem un darba devējiem (izlīdzsvarota elastības un drošības principu izmantošana, lai sekmētu darbavietu veidošanos, iespēju iegūt darbu, uzņēmumu spēju pielāgoties un sociālo dialogu);
- adekvāta un ilgtspējīga sociālā aizsardzība – veselības, sociālo pakalpojumu pieejamība un augsta pakalpojumu kvalitāte, droša aizsardzība pret riskiem.

Sadaļa „Vienlīdzīgas iespējas un pieeja darba tirgum” ietver sešus sociālās politikas virzienus: iemaņas, izglītība un mūžizglītība; elastīgi un droši darba līgumi; droša profesionālā darbības virziena maiņa; aktīva palīdzība darba iegūšanā; dzimumu līdztiesība un darba - dzīves bilance; un vienādas iespējas.

Sadaļa „Taisnīgi darba apstākļi” ietver četrus sociālās politikas virzienus: darba nosacījumi; algas; veselība un drošība darbā; sociālais dialogs un darbinieku iesaiste.

Sadaļa „Adekvāta un ilgtspējīga sociālā aizsardzība” ietver desmit sociālās politikas virzienus: integrēti sociālie labumi un pakalpojumi (lai novērstu pakalpojumu un piedāvājumu sadrumstalotību); veselības aprūpes un slimības pabalsti; pensijas; bezdarba pabalsti; minimālais ienākums; invaliditāte; ilgtermiņa (invalīdu, veco ļaužu) aprūpe; bērnu aprūpe; mājokļi; pieeja būtiskiem pakalpojumiem.

Eiropas sociālais modelis un Eiropas sociālo tiesību pīlārs – kopējais un atšķirīgais

LM Darba tirgus politikas departamenta direktora vietniece Ilze Zvīdriņa uzsvēra, ka pašreiz nodarbinātības un sociālā joma lielākoties ir Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu atbildība, tādējādi vairāk atspoguļo katras dalībvalsts fiskālās iespējas un izvēles. Eiropas sociālo modeli drīzāk varētu raksturot kā izjustu priekšstatu par to, kas sociālajā jomā vieno ES dalībvalstis, iespējams, lielākā mērā Rietumeiropu, nekā Austrumeiropu, kamēr Eiropas sociālo tiesību pīlārs ir konkrētāks mērķu uzskaitījums, uz ko dalībvalstīm vajadzētu tiekties, aptverot iespējami visas darba tirgus un sociālās politikas. ES dalībvalstu sistēmas ir atšķirīgas, tomēr vienlaikus tās tomēr vieno kopīgi principi. Doma par ES sociālo tiesību pīlāru radās, ņemot vērā

nepieciešamību pēc sociālās drošības sistēmas, piemēram, krīzes valstīs, un pieņēmuma, ka, iespējams, labāku sociālās drošības sistēmu gadījumā, krīze daudzas ES dalībvalstīs būtu skārusi mazāk. Otrs pamatojums, kas tiek sniegts, ir, ka sistēmu lielāka līdzība nākotnē varbūt radītu lielāku solidaritāti starp dalībvalstīm. Kopumā atšķirība starp abiem jēdzieniem ir tajā, cik skaidri tie formulēti.

Ruta Zilvere skaidroja, ka Eiropas sociālais modelis ir teorētiska konstrukcija, bet sociālo tiesību pīlārs šobrīd – konkrēti dokumenti un norādījumi. Pēc diskusijām 2017. gada sākumā būs jauns, precīzēts dokumenta variants. Paredzams, ka, panākot iecerēto konvergenci, pagaidām stipri atšķirīgie ES dalībvalstu sociālie modeļi varētu tuvināties.

LM valsts sekretārs Ingus Alliks atzīmēja, ka jau 12 gadus Latvija ir ES dalībvalsts un ir piederīga Eiropas sociālajam modelim. Viņš un arī citi eksperti (Andris Gobiņš, Māris Pūķis, Aija Zobena) skaidroja, ka ES nav viens sociālais modelis, katra valsts izvēlas savu risinājumu un tie atšķiras. Jautājums ir - kā nonākt līdz tam, ka sociālie modeļi ES valstīs ir līdzīgi. Šim nolūkam varētu kalpot sociālo tiesību izlīdzināšana vai sociālo tiesību pīlāra koncepcija, taču iespējamās juridiskās prasības pagaidām vēl ir neskaidras. Nav arī izlemts, cik saistošas vienotās prasības varētu būt dalībvalstīm. Turklāt, sociālo tiesību pīlāra koncepcijai vajadzētu būt spēkā visā ES, ne tikai eirozonā. Piemēram, sociālās apdrošināšanas jomā kompetence Eiropas valstīs ir atšķirīga, un tas apgrūtina sociālo tiesību izmantošanu migrējošam darbspēkam.

Ir vairākas lietas, ko jau tagad var darīt, bet ne visas pilnā apmērā. Par daudzām sociālās politikas jomām ir skaidrs, ka tā vajadzētu darīt, bet nepietiek līdzekļu. Vienlaikus jāatzīst, ka ir jomas, kur Latvija jau tagad īsteno labo praksi.

LM ir centusies iepazīstināt sabiedrību ar Eiropas sociālo tiesību pīlāra ideju – 2016. gadā ir par to organizējusi vismaz divas diskusijas (Eiropas mājā un Ārlietu ministrijā).

Finanšu ministrijas Fiskālās politikas departamenta direktors Nils Sakss minēja, ka ar sociālo pīlāru ir zināmas grūtības. Pieejamie dokumenti liecina, ka EK piedāvā padomāt, ko paši vēlas, vai ko pašiem vajadzētu izdarīt. Uzskaitītas visas jomas, kurās valstis darbojas, bet atbilde uz jautājumu, ko ar sociālā pīlāra ieviešanu vēlas sasniegt (mērķis) nav sniegta. Nav atbildes, ko EK piedāvā - mērķis drīzāk ir iniciēt diskusiju. Ko mēs gribam no sociālā pīlāra? Latvijā tas varētu būt vairāk naudas un sociālie pakalpojumi. Bet tad ir otrs jautājums - ko mēs gribam no Eiropas? Lai mēs paši lemjam (kā tas ir pašlaik), bet Eiropa lai maksā? Ja paši lemjam – kam tad ir vajadzīgs Eiropas sociālais pīlārs? Vai mēs gribam, lai Eiropa mums pasaka, kādu sistēmu izveidot? Vai mēs gribam, lai Brisele mums maksā, vai mēs esam gatavi kaut ko dot paši?

Sociālā politika jāveido no tiem līdzekļiem, kas ir pieejami. Jāapzina, kuras ir tās jomas, kur pastāv neapmierinātība, piemēram, izglītība, ceļi utt. Vai mēs vēlamies izdalīt naudu sociālajai politikai, atņemot naudu izglītībai, ceļiem? Domājams, ka nē.

No otras puses, ir jautājums, kādēļ radās priekšlikums par ES sociālo pīlāru. Redzams, visās ES valstīs iedzīvotājos ir neapmierinātība ar to, kas notiek. Sociālā pīlāra ideja ļauj diskutējot pateikt iedzīvotājiem, ka ES rūpējas par jomām, kur neapmierinātība pastāv – un sociālie jautājumi, piemēram, bezdarbs tādi ir.

Taču ir jāsaprot, kādā mērā Eiropā ir iespējams uzlabot sociālo situāciju. Ķīnā ražošanas izmaksas ir lētākas. Globalizācija ir neizbēgama. Labklājība nebūs kā līdz

šim - ko būs iespējams panākt, īstenojot Eiropas sociālo tiesību pīlāra ideju? Pašlaik ir diskusija – tas ir redzams? Vai ir iespējams iezīmēt konkrētus izmaiņu virzienus?

EK pārstāvniecības Latvijā ekonomikas padomnieks Mārtiņš Zemītis teica, ka jautājums ir atklāts. EK prezidents Žans Klods Junkers sniegtajā runā Eiropas Parlamentā (EP) uzsvēra Eiropas sociālā pīlāra nozīmīgumu. Mārtiņš Zemītis norādīja, ka vienota sociālā politika Eiropā un sociālo sistēmu izlīdzināšana būs ne tikai vēlama, bet pat nepieciešama.

Diskusija par Eiropas sociālo pīlāru nav vienkārša. Dažādas sabiedrības grupas vēlētos redzēt ne tikai Eiropas sociālo tiesību konvergenci, bet arī sociālā nodrošinājuma konvergenci.

Eiropas sociālais pīlārs ir tikai apspriešanas stadijā. 2017. gada 23. janvārī būs liela konference ar visu Eiropas institūciju vadītājiem, kur tiks spriests par Eiropas sociālo tiesību pīlāru. Jaunā pīlāra atšķirība no abstraktā Eiropas sociālā modeļa ir tā, ka tas konkrēti iezīmē jaunās norises darba tirgū (digitalizācija, jaunas darba formas) un kā sociālās tiesības tām pielāgojas. EK ir piedāvājusi trīs nodaļas, un visas ir nozīmīgas: vienādas tiesības uz iespējam darba tirgū, dzimumu līdztiesība; taisnīgi darba noteikumi (nodarbinātība, algas, darba drošība, sociālais dialogs); ilgtspējīga sociāla aizsardzība.

Sociālo tiesību pīlāra saturu noteiks pēc analīzes. Katrā no dalībvalstīm notiek pārrunas par to, kas no pašreizējā tiesību kopuma ir pietiekams, kas jāpapildina, un ko varētu nodot izpildei Eiropas līmenim. Eirozonā saprot, ka papildus ekonomiskajai konverģencei ir nepieciešama arī sociālā konverģence.

Ilze Zvīdriņa piebilda, ka diskusijas sociālās politikas jomā ir vairāk par virzīšanos uz stratēģiskiem mērķiem, līdz ar to politiku izmaiņām gadījumā, kad konstatēta kādas politikas vai tās instrumentu nepietiekami efektīva darbība. Stabilitāte nav mērķis pats par sevi.

EKL prezidents Andris Gobiņš teica, ka pēdējā laikā sociālajai attīstībai ES pievērš lielāku uzmanību. Viņš uzdeva vairākus retoriskus jautājumus - vai mēs saprotam, ko gribam sociālā jomā; kas ir mēs - valdība vai sabiedrība; ko vēlas valdība un vai sabiedrība saprot, ko valdība vēlas; un vai mēs ejam mērķtiecīgi uz to, ko gribam sasniegt?

Sociālās attīstības konverģence ES ir problemātiska. Vismaz divās jomās Latvija (un citas valstis) netiek galā – kopējie resursi nav pietiekoši un ir jāprasa palīdzība no bagātākajām valstīm; un Džini indekss, kur Latvija ir minēta kā valsts ar „vislielāko izaugsmes potenciālu”.

Ir svarīgi izprast un formulēt sociālās attīstības mērķus, iestrādāt sociālās attīstības pasākumus visur, kur tas iespējams. Pagaidām tā nenotiek. Piemēram, jaunākajā ziņojumā „Latvijas 2017. gada ārpolitikas prioritātes – ārējās drošības stiprināšana, vienota Eiropas Savienība, Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas veicināšana, ES kaimiņi un sadarbība ar diasporu” pirmajā variantā vienā rindā kā Latvijai nozīmīga bija uzsvērtā sociāli-ekonomiskā attīstība, bet pēc EKL lūguma šo priekšlikumu padarīt vēl nozīmīgāku, tas no dokumenta pazuda pavisam. Tas ir nepareizi, ir vēlams sociālos jautājumus iekļaut arī ārpolitikas jomā.

Viena no problēmām ir dokumentu rakstīšana, bet cik labi tie uzrakstīti? Vai mums ir savs redzējums, vai gaidām kādu dokumentu atsūtīs Brisele? Kur un kā mūsu

redzējums ir definēts? Jaunākajā Eiropbarometra aptaujā - ko Latvija sagaida no ES - sociālie un ekonomiskie jautājumi neparādās.

Andris Gobiņš uzskatīja, ka svarīgāka, kā jaunu normu radīšana, ir esošo normu ievērošana. Ja Eiropas kohēzijas dokumentos ir minēta vienlīdzība starp Eiropas valstīm, tad tās sasniegšanai ir jāpievērš lielāka uzmanība. Vai papildus ir vajadzīgs sociālo tiesību pīlārs – tas ir jautājums, sevišķi tāpēc, ka sociālā pīlāra koncepcijas izveidē ir jūtamas lielo valstu (Vācijas un Itālijas) intereses.

Māris Pūķis domāja, ka jautājumu par sociālo pīlāru ir nolemts uzsvērt ar nolūku - lai nonāktu līdz vienotai Eiropas politikai. Pašlaik sociālā politika ir dalībvalsts kompetence. Šis jautājums ir vairākas reizes aktualizējies un diskusijas vainagojušās ar pakalpojumu direktīvas¹ ieviešanu. Pēc būtības pašreizējā diskusija ir par ES institūciju kompetences paplašināšanu. Latvija šos mēģinājumus atbalstīja, kaut gan tas nozīmētu atņemt valstij suverēno varu virknē jautājumu.

Jāņem vērā, ka ES ir spēkā subsidiaritātes princips, un daudzas valstis (piemēram, Vācija) to ievēro. Ja ir vēlēšanās paplašināt ES kompetenci sociālajā jomā, ir jāpierāda, ka sociālā joma ir tāda, ar kuru dalībvalstis pašas netiek galā. Latvijas gadījumā Māris Pūķis neredz iemeslu, kāpēc sociālo politiku būtu jānodod ES kompetencē.

Ruta Zilvere norādīja, ka pašreizējā sociālo tiesību pīlāra dokumentā nav vārda „subsidiaritāte”. Viņa uzskata, ka pārmērīga pieķeršanās savam unikālam modelim nav devusi neko labu. Varbūt labāk ir mācīties no citiem – tas nekad nevar būt apkaunojoši.

Māris Pūķis pastāstīja, ka Latvijas pašvaldībās līdz šim nav bijusi diskusija par sociālo tiesību pīlāru. Eiropas Savienības līmenī pašvaldības šo ideju noraida, jo nav īsti skaidri sociālā pīlāra mērķi.

Iveta Reinholde uzskata, ka joprojām nav izskaidrots, ko sagaida no sociālā modeļa. Piemēram, dokumentā par obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu likmju izmaiņām ir norāde, ka VSAO iemaksu likmju sadalījums no gada uz gadu ir tehnisks jautājums un tas ar sabiedrību nav diskutējams. Bieži mainot nodokļu likmes, kā tas notiek Latvijā, un atstumjot sabiedrību no iesaistes nodokļu noteikšanā, tiek veicināta sabiedrības neizpratne. Piemēram, likumos „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” un „Par uzņēmumu ienākuma nodokli”, laikā no 2014.- 2016. gadam, ir bijušas vairākas izmaiņas gadā. Kādēļ ir vajadzīgas šīs izmaiņas?

Iveta Reinholde akcentēja vairākas problēmas Latvijas sociālajā politikā:

- 1) nav nedefinēts, kādu sociālo modeli sabiedrība vēlas;
- 2) likumu kopums un atsevišķi likumi ir izteikti fragmentāri;
- 3) grozījumi likumos ir bieži un fragmentāri;
- 4) sociālais modelis nav vērsts uz uzlabojumu;
- 6) normatīvo aktu, plānošanas un rīcībspolitikas dokumentu anotācijas ir tehnokrātiskas.

Iveta Reinholde uzsvēra, ka sociālais modelis ir visa valsts ekonomika, viss kopums, un apšaubīja, vai Latvijā tas ir saprasts. Katrai ministrijai ir savs redzējums un visus redzējumus salikt kopā nav iespējams, tāpēc vīziju ieviešana ir grūta.

¹ Domāta Eiropas Parlamenta un Padomes 2006.gada 12.decembra Direktīva 2006/123/EK par pakalpojumiem iekšējā tirgū (ieviesta 2009.gada 28.decembrī).

Līga Rasnača akcentēja divas lietas: konkurētspēja un ilgtspēja. Pašlaik Eiropas sociālā modeļa koncepcija ir jāīsteno Eiropas izdzīvošanas apstākļos, kurus veido migrācija, iedzīvotāju novecošanās, citas sarežģītas sociālas problēmas. Tāpēc ir jāizlemj – risināt sociālos jautājumus fragmentāri, vai domāt par plašāku ietvaru. Var risināt jautājumus atsevišķi, bet vai tas nekavē kopējo? Laikam kavē, tāpēc tiek meklēta cita forma.

Arī Līga Rasnača jautāja – ko un kā paredzēts darīt ES līmenī. Atbilde ir – kāpināt konkurētspēju. ES ir kopējā politika, lai kāpinātu konkurētspēju. Latvijā ir jādomā par savām prioritātēm.

Aija Zobena, atsaucoties uz ES sociālā tiesību pīlāra otrajā sadaļā iekļauto politikas virzienu „Sociālais dialogs un darbinieku iesaiste”, norādīja ka, sabiedrībā ir grupas, ko nepārstāv neviens sociālais partneris, un arī sociālie partneri ir visādi. Sabiedrības locekļi ir savstarpēji saistīti, bet jautājumus vēlas risināt atsevišķi, neskatoties uz kopuma interesēm. Latvijā sabiedrības sociālā struktūra atgādina smilšu pulksteni – ar tievu daļu tur, kur jābūt vidusslānim. Turklāt, Latvijas tauta noveco.

Arī Ilze Zvīdriņa atzīmēja, ka diskusijā ES ir daudz pretrunu, piemēram, tiek lietots izteiciens “taisnīgi”, tomēr notiek diskusija par atšķirīgu pieeju mobilo darbinieku pabalstu piemaksu jautājumā, kas var būt pretrunā ar nosūtīšanas direktīvas diskusijas saturu. Sarežģīts ir jautājums par algu attīstības sabalansēšanu eirozonā, kas atstāj ietekmi uz dalībvalstu konkurētspēju. Diskutējot par sabiedrības iesaisti, svarīgi ņemt vērā, lai sabiedrības līdzdalība nebūtu tikai šķietama. Mainīgais darba tirgus ietekmē arodbiedrību pārstāvību.

Daina Fromholde atgādināja, ka jau pastāv dažādi sabiedrības konsultēšanas veidi, piemēram, Nacionālās Trīspusējās sadarbības padomes apakšpadome.

Marta Tripāne atzīmēja, ka kopumā diskusija un viedokļi bija par vairākām vienotām jautājuma daļām, tikai katrs no klātesošajiem runā par savu skatījumu uz šīm daļām. Marta Tripāne piedāvāja saskaņot trīs savstarpēji saistītos formulējumos:

1) Diskusija par sociālo modeli, sociālo pīlāru vai sociālo politiku kopumā faktiski ir diskusija par cilvēku (indivīdu) un cilvēka dzīvi ietekmējošajiem jautājumiem. Cilvēks kā sociālās politikas objekts ir vienojošais, un par to vairāki no klātesošajiem jautāja - kas mēs esam? Par sociālās politikas jautājumiem, arī šajā konsīlijā, runā no dažādu pārstāvniecību puses, bet nedrīkst aizmirst cilvēku un cilvēku kopumu, kuru viedoklis, vēlmes, vajadzības, izpratne parasti netiek pārstāvēti daudzpusīgā izpratnē. Turklāt bieži pastāv pretruna starp subjektīvo uztveri un objektīvajiem apstākļiem. Citiem vārdiem - kas „pārstāvjiem” var šķist sabiedrībai vispiemērotākais un labākais, ne vienmēr atbilst sabiedrības patiesajām vēlmēm un vajadzībām un izpratnei par tām.

2) Atbilstība sabiedrības interesēm nosaka rīcībpolitikas pamatotību (kas ir selektīvā informācija, kas tiek izmantota rīcībpolitiku konstrukcijās un vai tās izvēle atbilst ar pierādījumiem pamatotas rīcībpolitikas izpratnei un labas pārvaldības principiem). Diskusijām vajadzētu būt par rīcībpolitikas pamatotību un stratēģiski orientētas rīcībpolitikas izstrādāšanas procesu, kurā tiek formulēti skaidri mērķi, vēlamais rezultāts un ceļš, kā līdz tam nokļūt (līdzīgu viedokli pauda Iveta Reinholde).

3) Nevienlīdzība Latvijā ir viens no būtiskākajiem problēmjautājumiem gandrīz jebkurā sociālās politikas un sociālās aizsardzības jomā - kohēzijas politika un rīcībpolitiku instrumenti, kas nodrošina rīcībpolitiku sinhronizāciju, nevis pretrunīgu rīcībpolitiku, ir pirmais solis nevienlīdzības novēršanai.

Eiropas sociālā modeļa un Eiropas sociālo tiesību koncepcijas īstenošanas avoti (algots darbs, uzņēmējdarbība, valsts budžets)

Nils Sakss atzina, ka Eiropas sociālā pīlāra īstenošanas avotus ir grūti ieraudzīt. Tam pievērta uzmanību arī Andris Gobiņš.

Andris Gobiņš piedāvāja precīzāk iestrādāt sociālos jautājumus visās jomās, piemēram, ārpolitikas dokumentos, palielināt ES lomu sociālās sfēras finansēšanā ar konverģences politikas instrumentiem.

Nils Sakss uzdeva provocējošu jautājumu - vai ir pamats prasīt bagātākajām ES valstīm vēl lielāku solidaritāti pret Austrumeiropas valstīm. Lai ES valstis samestu naudu no ES fondiem sociālajām vajadzībām, piemēram, pensijām, bezdarbnieku pabalstiem utt. Daina Fromholde piebilda, ka Eiropā Latvija nav vienīgā valsts, kam ir vajadzības, tāpēc jāskatās, cik ir iespējams panākt vēlamo. Nils Sakss uzskatīja, ka nav jāgaida, ka citi palīdzēs. Ir jādomā pašiem, jāsaprot, kā iegūt naudu. Viņš jautāja – vai esošā sociālā politika ir tik slikta? Ir fundamentāla pieeja sociālās politikas, pensiju un pabalstu sistēmas veidošanā. Naudas nav pietiekoši, tomēr Latvija ir attīstīto valstu grupā. Ja šķiet, ka tā ir par maz – jāmeklē jaunus avotus, efektīvāk jāizmanto ES Struktūrfondus, tai skaitā kohēzijai. Pagaidām daudz naudas izmanto lietām, kas uzlabo dzīves kvalitāti, bet nenodrošina ilgspējīgu attīstību.

Andris Gobiņš atbildēja, ka par savām interesēm ES līmenī ir jācīnās, gudrām galvām jāsanāk kopā un jāizstrādā sociālās jomas finansēšanas stratēģija un tā jāīsteno. Sociālajos jautājumos ir jāpanāk lielāka pārstāvniecība ES. Taču nav runa par pensiju samaksu no ES līdzekļiem. Andra Gobiņa ieteikums ir orientēties uz kohēzijas instrumentu izmantošanu sociālās attīstības izlīdzināšanai, sevišķi tāpēc, ka sociālo tiesību pīlāram pašlaik nav paredzēts finansējums, bet kohēzijas politikas īstenošanai ir. Aija Zobena gan atzina, ka kohēzijas princips pastāv, bet ir jāskatās, kas no tā iegūst, kas zaudē.

LJZA pārstāvis Alberts Auziņš vērsa uzmanību, ka Eiropā šobrīd ir ļoti liela atšķirība starp nodokļu apjoma attiecību pret iekšzemes kopproduktu, kas rada arī lielas atšķirības sociālās politikas īstenošanas iespējās.

Māris Pūķis ieteica pārskatīt trīs budžeta pīlārus: inovācijas, sociālo iekļaušanu, aizsardzību. Viņš aicināja ES institūcijas iedziļināties un noteikt citus nosacījumus, tādām valstīm piemēram, kā Latvija, vērtējot pēc ienākumiem, ekonomikas attīstības līmeņa. Piemēram, Latvijā ir savstarpēji ķīviņi – pieprasījums palielināt pabalstus, pensijas, veselības aprūpes finansējumu saduras ar piedāvājumu atņemt finansējumu kādai citai jomai. „Atņemsim izglītībai vai pašvaldībām, jo neviens nezina, ar ko pašvaldības nodarbojas.” Jautājums, kā palielināt ieņēmumus, kā veidot sociālā nodokļa shēmu un pārskatīt virkni sociālos jautājumus? Māris Pūķis ieteica izanalizēt Polijas pieredzi, kur ir likvidēts pensiju shēmas 2. līmenis un atstāta tikai pirmā līmeņa solidaritātes pensija (Latvijā arī tāda ir), taču Ruta Zilvere ieteica būt uzmanīgiem cildinot Polijas piemēru.

Ingus Alliks norādīja uz paradoksu, ka sociālās iemaksas ir liela valsts kopbudžeta daļa, un no tās lielākā daļa tiek izmantota sociālajai aizsardzībai. Viņš domāja, ka ir svarīgi skaidrot sabiedrībai, cik daudz tiek darīts sociālās politikas jomā. Līga Rasnača norādīja, ka sabiedrībai ir grūti saprast nodokļu svaru – viņiem tie vienmēr liksies par lieliem, bet no valsts saņemtie pabalsti - par maziem.

Ilze Zvīdriņa atzīmēja, ka turīgo valstu redzējums par sociālo tiesību pīlāra finansējumu atšķiras, to vairāk redz kā nosacījumu “grīdu”, nevis “griestus” sociālās

politikas īstenošanā. Jāņem vērā, ka, lai gan Lielbritānija, bija diezgan skaļa savos izteikumos par ES līmeņa budžeta ierobežošanu, tomēr tas nenozīmē, ka arī citas dalībvalstis tā nedomā, jo iepriekš varēja neizteikties, to jau darīja Lielbritānija. Ir šaubas vai Vācija piekristu lielai solidaritātei, piemēram, citu dalībvalstu pensiju apmaksai. Arī citi eksperti apšaubīja, vai būs iespējams iegūt vairāk Eiropas naudas. Ir jā rūpējas, kā saglabāt esošo. ES fondi sociālajā jomā ir paredzēti investīcijām sociālajās programmās. Turklāt, arī turīgās valstis grib dabūt savu daļu no kopējā.

Mārtiņš Zemītis raksturoja esošo situāciju – ja valstij ir jāpalielina aizsardzības finansējums, paredzēts palielināt veselības finansējumu, tad būtiskas rezerves sociālās jomas finansējuma palielināšanai nav, kas rada bažas par rekomendācijas izpildi.

Diskusijās par Eiropas Sociālo tiesību pīlāru ES līmenī izskanējis priekšlikums par kopīgu fiskāli neitrālu sociālās politikas finansēšanas instrumentu izveidi. Piemēram, izskanējis priekšlikums par vienotu bezdarba apdrošināšanu ES līmenī. Tā būtība ir - izveidot ES līmeņa finanšu instrumentu, kurā ekonomiski labajos gados dalībvalstis ieskaitītu līdzekļus, lai ekonomiski sliktajos gados varētu saņemt līdzekļus bezdarba pabalstu izmaksai.

Iedzīvotāju ienākumu aspekts (ienākumu atšķirības, algu un produktivitātes saistība, algu paaugstināšanas mehānismi (normatīvais regulējums, vienošanās)

Alberts Auziņš atzīmēja divus teorētiskus ienākumu aspektus:

1) kā jau citi dalībnieki minēja, nevar ignorēt globalizācijas un konkurētspējas aspektu un to, ka pasaulē pastāv t.s. lētā darbaspēka valstis (Ķīna, Vjetnama, Indija, Bangladeša u.c.), uz kurām mēdz tikt pārceļta ražošana no Eiropas. Šis aspekts zināmā mērā ierobežo sociālās politikas iespējas uzlabot iedzīvotāju labklājību un sociālo stāvokli. Tomēr šo aspektu un ražošanas pārcelšanas draudus nevajadzētu arī pārspīlēt, jo nav iespējama (ilgtermiņā) situācija, ka viena valsts tikai ražos un viena tikai patērēs otras valsts saražoto. Starpvalstu tirdzniecība pēc būtības ir apmaiņa ar precēm un pakalpojumiem, kur visas iesaistītās valstis eksportē viena otrai preces un pakalpojumus.

2) svarīgi, kā iekšzemes kopprodukts un tā pieaugums sadalās starp darbu un kapitālu – liela daļa paliek kapitāla pusē. Nākotnes izaicinājums ir, kā novērst situāciju, ka ekonomika aug, bet darbaspēks no tā neko neiegūst (darba algas stagnē).

Salīdzinošais algu līmenis ir ne tikai ražošanas konkurētspējas faktors patērētāja skatījumā, bet arī darba devēja konkurētspējas faktors darba ņēmēja skatījumā. Brīvā darba tirgū darba ņēmējs meklē labāku darba samaksu, ja tā nav iespējama Latvijā – aizbrauc.

Māris Pūķis uzsvēra, ka Latvijā ir nepieciešams palielināt algas. Valdība piedāvā atvieglojumus, jau tagad atvieglojumi pārsniedz 60% no iedzīvotāju ienākumu nodokļa ieņēmumiem. Labāk būtu pazemināt nodokļu likmes visiem algas saņēmējiem. Algu palielinājums ir nepieciešams - ja nebūs iespēja saņemt konkurētspējīgu algu, cilvēki brauks prom, kamēr alga nebūs pieņemama.

Vērtējot sociālās drošības sistēmu, Māris Pūķis atzina, ka sevišķi, rēķinoties ar algu kāpumu, iespējams, solidaritātes princips ir efektīvāks, kā fondētās sociālās apdrošināšanas sistēma, kas paralēli ieviesta Latvijā.

Vairāki eksperti norādīja, ka minimālā alga nevar sasniegt nesamērīgus apmērus. Augstāka minimālā alga ietekmēs konkurētspēju. Ir nodibināta Fiskālās disciplīnas padome, kas uzmana algu un produktivitātes dinamiku. Pārāk strauji paaugstinot minimālo algu varētu gadīties, ka tā pārsniedz augstākā līmenī noteiktu algu esošajās algu shēmās vai reģionālās vienībās. Piemēram, Latgalē jau tagad valstī noteiktā minimālā alga ir tuva vidējai algai.

Ruta Zilvere uzskatāmi parādīja atšķirības iedzīvotāju ienākumos Latvijā, Baltijas valstīs un ES. Latvijā iedzīvotāju ienākumi ir zemi un tie paši ir nevienlīdzīgi sadalīti; pēc ekonomiskās krīzes ienākumu nevienlīdzība pieaug. Atzīmē, ka Latvijā minimālās algas līmenis, ja to salīdzina ar vidējo algu, ir salīdzinoši augsts – tuvs OECD vidējam – 44 - 45%. Igaunijā tas ir zemāks. OECD pētījumi parāda, ka Latvijā ir augsts tādu strādājošo īpatsvars, kas saņem atalgojumu minimālās algas vai vēl zemākā līmenī (Latvijā ap 15%, Igaunijā ap 5%).

Komentējot sniegtos statistiskos datus, Līga Rasnača teica, ka pēc labklājības rādītājiem plaša starp valstīm pieaug un dzīves kvalitāte atšķiras. Sabiedrībai novecojot, veco ļaužu paliek arvien vairāk, un devīgu sociālo politiku kļūst arvien grūtāk īstenot. To ietekmē arī eiro vērtības kritums. Tāpēc Latvijas īstenotā zemo algu un zemas sociālā nodrošinājuma pabalstu grīdas politika ir neizdevīga Latvijas sabiedrībai, jo mazina mūsu globālo konkurētspēju.

ES un Latvijai abpusēji svarīgs ir sociālās ilgtspējas jautājums, kas ietekmē arī ekonomisko ilgtspēju. Tāpēc arī sociālā pīlāra kontekstā jāizmanto iespējas uzlabot mūsu sociālās ilgtspējas rādītājus, kurus ietekmē, piemēram, trūkumi sociālās drošības sistēmā. Noteikti ir iespējas to uzlabot, kuras līdz šim nav izmantotas, piemēram skaidri noteiktas prioritātes ienākumu un izdevumu pārdalē.

Konsīlija slēdziens

Eiropas sociālais modelis un Eiropas sociālo tiesību pīlārs – kopējais un atšķirīgais

Eiropas sociālo tiesību pīlāra ideju izvirzīja EK prezidents Žans Klods Junkers 2015. gadā.

Sociālo tiesību pīlārs bija iecere, kas „ņemtu vērā darba pasaules mainīgo realitāti un, kas varētu kalpot kā kompass atjaunotajai konverģencei eiro zonā.”

Ieceres īstenošana sāka ES eirozonā, taču ļaujot pievienoties jebkurai ES dalībvalstij, kas to vēlētos.

2016. gada 8. martā EK atklāja pirmos norādījumus par Eiropas sociālo tiesību pīlāru.

2016. gadā EK uzsāka konsultācijas ar ES institūcijām, sociālajiem partneriem, pilsonisko sabiedrību un iedzīvotājiem par Eiropas sociālā pīlāra saturu un lomu, lai tuvinātos dziļākai un taisnīgākai ekonomiskai un monetārai savienībai.

Konsultācijas par Eiropas sociālo tiesību pīlāru ir dalītas trīs sadaļās:

- vienlīdzīgas iespējas un pieeja darba tirgum - ietver sešus sociālās politikas virzienus;
- taisnīgi darba apstākļi – ietver četrus sociālās politikas virzienus;
- adekvāta un ilgtspējīga sociālā aizsardzība – ietver desmit sociālās politikas virzienus.

Eiropas sociālo tiesību pīlārs aptver visas sociālās politikas jomas un konkretizē Eiropas sociālā modeļa koncepciju.

Eiropas sociālais modelis ir **izjuts priekšstats** par to, kas vieno Eiropas Savienības (ES) dalībvalstis, iespējams, ar lielāku uzsvāru uz, piemēram, Vācijas sistēmu.

Eiropas sociālo tiesību pīlārs ir paredzēts sociālo sistēmu atšķirību mazināšanai (konverģencei vai ilgtermiņā pat vairāku aspektu harmonizācijai).

Sociālais modelis ir forma. Sociālo tiesību pīlārs nozīmē precīzākus formulējumus, tas ir plašāks un precīzāks ES sociālās politikas raksturojums.

Izskanēja dažādi viedokļi par Eiropas sociālā pīlāra idejas rašanās cēloņiem:

- mērķis ir precizēt un padarīt iedarbīgāku sociālās Eiropas koncepciju vai Eiropas sociālo politiku;
- sociālā pīlāra ideja ļauj diskutējot pateikt iedzīvotājiem, ka ES rūpējas par jomām, kur sabiedrībā pastāv neapmierinātība, piemēram, sociālie jautājumi, bezdarbs.
- jautājumu par sociālo pīlāru uzsver, lai nonāktu līdz vienotai Eiropas politikai, kas, iespējams, nākotnē nodrošinās lielā starpvalstu solidaritāti.

Sociālo tiesību pīlāra koncepcijai vajadzētu būt spēkā visā ES, ne tikai eirozonā.

Eiropas sociālo tiesību pīlāra īstenošana nozīmē ES kompetenču paplašināšanu, tāpēc izskanēja šaubas, vai Eiropas sociālo tiesību pīlārs ir iespējams, ja valsts nevēlas atteikties no Eiropas līgumā noteiktā subsidiaritātes principa, kas nodrošina suverēnas tiesības veidot savu sociālo politiku.

Pretējais viedoklis bija, ka vienota sociālā politika Eiropā un sociālo sistēmu izlīdzināšana būs ne tikai vēlāma, bet pat nepieciešama. Ja ir noteikta ekonomiskās attīstības konverģence, ir jābūt arī sociālās attīstības konverģencei.

Runājot par sociālo modeli, sociālo pīlāru vai sociālo politiku kopumā, ir runa par cilvēku un cilvēka dzīvi ietekmējošajiem jautājumiem, tāpēc ir jāuzklausā ne tikai pārstāvošo organizāciju, bet cilvēku kā indivīdu viedoklis. Sabiedrības līdzdalība nevar būt šķietama, jāapzinās tās ierobežojumi, tajā skaitā dažādu organizāciju patiesā pārstāvība un iespējas iedziļināties tehniskos jautājumos. No tā ievērošanas ir atkarīga rīcībpolitikas kvalitāte, piemērotība un efektivitāte.

Dažādas sabiedrības grupas vēlētos redzēt ne tikai Eiropas sociālo tiesību konverģenci, bet arī sociālā nodrošinājuma konverģenci.

Latvijā nevienlīdzība ir viens no būtiskākajiem, ja ne pats būtiskākais problēmjautājums gandrīz jebkurā sociālās politikas un sociālās aizsardzības jomā.

Eiropas sociālā modeļa un Eiropas sociālo tiesību koncepcijas īstenošanas avoti (algots darbs, uzņēmējdarbība, valsts budžets).

Vairāki eksperti atzina, ka Eiropas sociālā pīlāra īstenošanas avotus ir grūti ieraudzīt gan ES, gan nacionālo valstu līmenī.

Kopējo ES resursu pieejamība nacionālo valstu sociālās politikas īstenošanai tika apšaubīta (Vācija par Latvijas sociālo politiku nemaksās).

Tomēr ir iespējams iestrādāt atsevišķus sociālās politikas jautājumus citu politiku finansējumā, piemēram, ārpolitikas, izglītības, veselības, kultūras.

Izskanēja ieteikums aktīvāk izmantot konverģences politikas instrumentus “sociālām investīcijām” plašākā izpratnē.

Diskusijās par Eiropas Sociālo tiesību pīlāru ES līmenī izskanējis priekšlikums tālāk analizēt kopīgu fiskāli neitrālu sociālās politikas finansēšanas instrumentu izveides iespējas, piemēram, bezdarba apdrošināšanas fonda izveidi ES līmenī, taču priekšlikumi nav līdz galam izstrādāti.

Iedzīvotāju ienākumu aspekts (ienākumu atšķirības, algu un produktivitātes saistība, algu paaugstināšanas mehānismi (normatīvais regulējums, vienošanās).

Iedzīvotāju ienākumu ziņā ir svarīgi, kā iekšzemes kopprodukts sadalās starp darbu un kapitālu – pagaidām lielākā daļa paliek kapitāla pusē, tāpēc var būt, ka ekonomika aug, bet darbaspēks no tā neko neiegūst.

Salīdzinošais algu līmenis ir ne tikai ražošanas konkurētspējas faktors patērētāja skatījumā, bet arī darba devēja konkurētspējas faktors darba ņēmēja skatījumā.

Brīvā darba tirgū darba ņēmējs meklē labāku darba samaksu, ja tā nav iespējama Latvijā – aizbrauc. Tāpēc ir nepieciešams pārliecinošs darba samaksas palielinājums

Nav pieļaujams nekontrolēts vai pārāk straujš minimālās algas pieaugums. Pārāk strauji paaugstinot minimālo algu, varētu gadīties, ka tā pārsniedz augstākā līmenī noteiktu algu esošajās algu shēmās vai reģionālās vienībās un padara ražošanu Latvijā nekonkurētspējīgu.

Darbaspēka nodokļu jomā plašu atlaižu un izņēmumu vietā jānosaka zemākas algas nodokļu likmes visiem nodokļu maksātājiem.

Latvijā iedzīvotāju ienākumi ir zemi un tie paši ir nevienlīdzīgi sadalīti, pēc krīzes monetārā nevienlīdzība pieaug.

Latvijā minimālās algas līmenis, ja to salīdzina ar vidējo algu, ir salīdzinoši augsts un tuvs OECD vidējam – 44 - 45%. Igaunijā ir zemāks. OECD pētījumi parāda, ka Latvijā ir augsts tādu strādājošo īpatsvars, kas saņem atalgojumu minimālās algas vai vēl zemākā līmenī (Latvijā ap 15%, Igaunijā ap 5%).

Pēc labklājības rādītājiem plaša starp valstīm pieaug un dzīves kvalitāte atšķiras. Sabiedrībai novecojot, veco ļaužu paliek arvien vairāk, un devīgu sociālo politiku kļūst arvien grūtāk īstenot.

Ingus Alliks, noslēdzot konsīliju teica: Ir vairāk jāsarunājas, ir vērts diskutēt tālāk. Politiku veidošanas un īstenošanas process ir komplekss. Diskutējot var noskaidrot, kur ieguldīt līdzekļus. Mūsu kopējais mērķis ir – uzlabot dzīves līmeni, jautājums, kas jāatbild – kā to izdarīt.

*Latvijas Zinātņu akadēmijas
Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas priekšsēdētāja,
akadēmiķe Raita Karnīte*